

ĐỊNH HƯỚNG GIÁ TRỊ NHÂN CÁCH CỦA HỌC SINH TRUNG HỌC PHỔ THÔNG THỂ HIỆN TRONG QUAN HỆ GIA ĐÌNH VÀ QUAN HỆ BẠN BÈ

Nguyễn Thị Mai Lan

Viện Nghiên cứu Con người.

1. Đặt vấn đề

Trong học tập và cuộc sống hàng ngày của học sinh trung học phổ thông (THPT), các em không chỉ có những quan hệ chính thức ở phạm vi nhà trường, mà còn có những quan hệ khác mang tính không chính thức như quan hệ trong gia đình, quan hệ với bạn bè v.v...

Trong quan hệ gia đình (ông bà, bố mẹ, anh chị em v.v...), học sinh THPT luôn mong muốn khẳng định cái Tôi của mình, khẳng định vai trò và vị thế của mình trong gia đình.

Quan hệ với bạn bè đối với học sinh THPT ngày càng phát triển mạnh và vượt ra khỏi giới hạn của hoạt động học tập, nổi lên thành một phạm vi độc lập rất quan trọng trong đời sống của học sinh THPT.

Chính thông qua các mối quan hệ này, các em không những nhận thức được người khác mà còn nhận thức được chính bản thân mình, nhờ đó các em thu nhận được những thông tin cần thiết để hình thành sự đánh giá bản thân mình như một nhân cách, để hình thành một thái độ giá trị - cảm xúc nhất định đối với bản thân. Chính vì vậy, thông qua các mối quan hệ này, định hướng giá trị nhân cách của các em được thể hiện rõ nét.

Việc nghiên cứu hai khía cạnh biểu hiện này giúp chúng ta hiểu đúng hơn, sâu hơn, đầy đủ hơn về định hướng giá trị nhân cách của học sinh THPT, qua đó có những biện pháp giáo dục các em một cách phù hợp và có hiệu quả.

2. Phương pháp nghiên cứu

Năm học 2007 - 2008, chúng tôi tiến hành nghiên cứu thực trạng định hướng giá trị nhân cách thể hiện trong quan hệ gia đình và quan hệ với bạn bè của 503 học sinh THPT tại 2 trường: Trường THPT Nguyễn Bình Khiêm, Hà Nội và trường THPT Sông Lô, tỉnh Tuyên Quang.

Phương pháp điều tra bằng bảng hỏi được sử dụng để tìm hiểu thực trạng định hướng giá trị nhân cách của học sinh THPT thể hiện trong quan hệ gia đình và quan hệ với bạn bè. Các số liệu thu được từ khảo sát thực tế được xử lý theo chương trình SPSS trong môi trường Window, phiên bản 13.5.

3. Kết quả nghiên cứu

3.1. Định hướng giá trị nhân cách của học sinh trung học phổ thông thể hiện trong quan hệ gia đình (ông bà, bố mẹ, anh chị em...)

Gia đình là nhóm xã hội có ý nghĩa quan trọng đối với mỗi người. Đó là nơi chúng ta sinh ra, được nuôi dưỡng và là môi trường xã hội đầu tiên để hình thành và phát triển nhân cách con người. Đối với học sinh THPT, gia đình là nơi nuôi dưỡng và giáo dục các em, là chỗ dựa tinh thần và vật chất cho các em. Định hướng giá trị nhân cách thể hiện trong quan hệ gia đình là một biểu hiện cơ bản trong hệ thống giá trị nhân cách của học sinh THPT. Chúng tôi tìm hiểu vấn đề này thông qua hai khía cạnh: 1) Khẳng định cái Tôi cá nhân qua nhu cầu độc lập trong nhận thức (quan điểm, thế giới quan của cá nhân; về cuộc sống, về xã hội, về nhu cầu vật chất và tinh thần; về tình bạn, tình yêu; về sử dụng thời gian và phương pháp học tập; về phong cách ăn mặc...); 2) Khẳng định cái Tôi cá nhân trong việc tham gia vào công việc gia đình.

a. Khẳng định cái Tôi cá nhân qua nhu cầu độc lập trong nhận thức

Phân tích kết quả nghiên cứu ở bảng số liệu 1 chúng ta nhận thấy, phần lớn học sinh THPT đều mong muốn được khẳng định cái Tôi của mình trong quan hệ với những người thân trong gia đình. Ở lứa tuổi này, tự ý thức và nhu cầu độc lập phát triển mạnh mẽ, do đó các em bắt đầu nhận thức được quyền của mình trong việc sử dụng thời gian, cách thức học tập, tự mình chăm sóc cuộc sống của bản thân, trong việc chọn bạn và thể hiện quan điểm riêng của mình về tình yêu... Trong nghiên cứu của đề tài, phần lớn các em đều mong muốn được khẳng định quan điểm riêng của mình trong vấn đề học tập, sinh hoạt hàng ngày, việc chọn bạn, và quan điểm về tình yêu. Tuy nhiên, ở học sinh THPT, những mong muốn được khẳng định vị thế của các em trong gia đình thường hướng vào những mong muốn sau: “tự mình quyết định cách sử dụng thời gian và cách thức học tập” chiếm 59,6%; có 53,3% học sinh THPT mong muốn “tự mình chăm sóc cuộc sống của bản thân (ăn, mặc, sinh hoạt, chăm sóc sức khỏe, dọn dẹp phòng của mình...)”; có 55,1% học sinh THPT “muốn khẳng định quan điểm riêng về tình bạn và tình yêu” và có 48,9% học sinh THPT muốn được “tự mình quyết định việc lựa chọn các quan hệ với bạn bè”.

Tuy vậy, “mong muốn khẳng định quan điểm riêng của mình về xã hội và cuộc sống” chỉ có một tỷ lệ tương đối ít học sinh lựa chọn (25,6%).

***Bảng 1:** Định hướng giá trị nhân cách của học sinh THPT thể hiện qua việc khẳng định cái Tôi cá nhân qua nhu cầu độc lập*

Các biểu hiện	Điểm trung bình	Độ lệch chuẩn (SD)	Không đúng (%)	Đúng một phần (%)	Đúng (%)
1. Mong muốn khẳng định quan điểm riêng của mình về xã hội và cuộc sống	2,15	.581	10,3	64,0	25,6
2. Tự mình quyết định những nhu cầu của cá nhân về vật chất (ăn, mặc, ở...) và nhu cầu tinh thần (học tập, thưởng thức âm nhạc, thẩm mỹ, du lịch...)	2,24	.657	12,5	51,3	36,2
3. Mong muốn khẳng định quan điểm riêng về tình bạn và tình yêu	2,50	.592	5,0	40,0	55,1
4. Mong muốn tự mình quyết định cách sử dụng thời gian và cách thức học tập	2,56	.568	3,8	36,6	59,6
5. Tự mình quyết định cách ăn mặc, đầu tóc	2,29	.661	11,5	48,1	40,4
6. Tự mình quyết định việc lựa chọn các quan hệ với bạn bè	2,44	.582	4,6	46,5	48,9
7. Tự mình chăm sóc cuộc sống của bản thân (ăn, mặc, sinh hoạt, chăm sóc sức khỏe, dọn dẹp phòng của mình...)	2,46	.623	7,0	39,8	53,3

Có thể nói, tự khẳng định bản thân trong quan hệ gia đình là một nhu cầu tích cực của học sinh THPT, thể hiện mong muốn khẳng định cái Tôi của bản thân theo hướng thay đổi vai trò và mối quan hệ trong gia đình, các em mong muốn được tự khẳng định bản thân mình theo hướng tự quyết định, tự chịu trách nhiệm cho những việc làm của mình. Do đó, cha mẹ và những người lớn trong gia đình nên hiểu được đặc điểm tâm lý đặc trưng của lứa tuổi này. Cảm giác người lớn khiến cho lứa tuổi học sinh THPT muốn được khẳng định bản thân, muốn được độc lập và không bị phụ thuộc ở một mức độ nhất định vào cha mẹ và những người thân trong gia đình. Do đó, cha mẹ và những người lớn trong gia đình cần thay đổi những quy định về sự đỡ đầu vụn vặt, sự kiểm tra quá đáng, sự chăm sóc quá tỉ mỉ, sự hướng dẫn quá mức chi tiết về mọi lĩnh vực trong cuộc sống của các em, nhằm tránh những xung đột, mâu thuẫn đáng

tiếp xảy ra trong gia đình, ảnh hưởng đến mối quan hệ thân thiết của cha mẹ và con trong gia đình.

b. Định hướng giá trị nhân cách của học sinh THPT qua tự khẳng định cái Tôi cá nhân trong việc tham gia các công việc gia đình

Nhờ sự phát triển của khả năng tự ý thức, nhất là cảm giác về sự trưởng thành đã khiến cho học sinh THPT mong muốn được khẳng định bản thân, các em có ham muốn mãnh liệt tìm ra khả năng của mình, nên đã muốn tự thử sức, tự khẳng định tầm quan trọng của mình trong gia đình. Bằng chính hoạt động độc lập tham gia vào những công việc chung của gia đình đã giúp cho học sinh THPT khẳng định rõ vai trò và vị thế quan trọng của các em trong gia đình. Chính thông qua các hoạt động cụ thể mà các em làm trong gia đình, các em có thể tự nhận thức được mình là chủ thể hoạt động, là người tổ chức, định hướng và kiểm tra quá trình hoạt động theo hướng phù hợp với nhận thức và thái độ của bản thân để đạt được mục tiêu của chính mình.

Bảng 2: Tự khẳng định bản thân trong việc tham gia các công việc gia đình

Các công việc gia đình	Mức độ thực hiện		
	Không bao giờ (%)	Thỉnh thoảng (%)	Hàng ngày (%)
1. Lau dọn nhà cửa	5.0	48.9	46.1
2. Nấu cơm	4.0	35.6	60.4
3. Giặt quần áo	12.9	40.0	47.1
4. Trông em	44.3	37.8	17.9
5. Kèm em học	37.2	44.5	17.9
6. Rửa bát	9.5	34.2	56.3
7. Tưới cây	25.6	52.9	21.5
8. Chăm sóc vật nuôi	23.7	44.3	32.0

Kết quả nghiên cứu thể hiện ở bảng 2 cho phép chúng tôi rút ra một số nhận xét sau:

Phần lớn, học sinh THPT hiện đã tích cực tham gia vào các công việc chung của gia đình. Tuy nhiên, số lượng các em tham gia ở mức độ hàng ngày chỉ tập trung vào hai công việc chủ yếu như: nấu cơm; rửa bát, một số công việc khác trong gia đình chưa được các em tham gia lao động một cách tích cực, thường xuyên hàng ngày như: trông em; kèm em học; tưới cây...

Để tìm hiểu sâu hơn về vấn đề này chúng tôi tiến hành tìm hiểu lý do tại sao các em học sinh THPT lại tham gia và không tham gia vào các công việc trong gia đình.

+ Lý do tham gia vào công việc gia đình:

Bảng 3: Lý do tham gia vào công việc gia đình

Lý do làm các công việc gia đình	Tỷ lệ %
1. Theo yêu cầu của cha mẹ	15.5
2. Để bố mẹ đỡ vất vả	55.6
3. Muốn khẳng định vai trò của mình	28.9

Với câu hỏi mở “vì sao các em lại tham gia vào các công việc gia đình”. Qua sự trả lời chân thành của các em học sinh THPT, chúng tôi nhận thấy, đa số học sinh THPT cho rằng lý do các em làm các công việc gia đình là vì để bố mẹ đỡ vất vả; tiếp theo là lý do muốn khẳng định vai trò và vị trí của mình trong gia đình cũng được nhiều học sinh lựa chọn, và lý do làm các công việc gia đình theo yêu cầu của bố mẹ được học sinh THPT lựa chọn ít nhất.

Như vậy, đa số học sinh THPT làm các công việc gia đình xuất phát từ chính nhu cầu của các em, các em tham gia vào công việc gia đình chủ yếu do sự tự giác, tự nguyện của chính bản thân các em, chỉ có một số lượng rất ít học sinh làm các công việc gia đình do bố mẹ yêu cầu.

+ Lý do không tham gia vào công việc gia đình:

Bảng 4: Lý do học sinh không tham gia các công việc trong gia đình

Lý do không làm các công việc gia đình	Tỷ lệ %
1. Nhà có người giúp việc	12.9
2. Em phải học	33.8
3. Bố mẹ không cần em giúp	34.2
4. Em không biết làm, làm không khéo	19.1

Phân tích bảng số liệu trên ta thấy: một số học sinh không tích cực tham gia làm các công việc gia đình cũng đã đưa ra 4 lý do cụ thể như chúng tôi đã

tổng hợp ở bảng số liệu. Như vậy, lý do học sinh không làm công việc gia đình là vì bố mẹ chưa tin tưởng giao phó cho các em tự làm các công việc gia đình, không cần các em giúp đỡ, vẫn lo sợ các em không biết làm và làm không khéo. Một số gia đình khác lại không muốn các em làm các công việc gia đình là vì lo sợ các em không có thời gian học tập, và còn do thời gian các em đi học ở trên lớp, đi học thêm ở ngoài nhà trường và tự học ở nhà đã chiếm hết thời gian của các em.

Với thực trạng hiện nay khi mà rất nhiều học sinh THPT ở các thành phố lớn, thị xã hoặc một số gia đình giàu có thiếu hụt những kỹ năng sống cơ bản và cần thiết, các em không biết làm bất cứ một công việc nào cho dù là những công việc tự phục vụ nhu cầu của bản thân, hay những công việc nhà đơn giản mà đáng nhẽ ở lứa tuổi này tất cả các em bắt buộc phải biết làm để chuẩn bị cho bản thân những kỹ năng sống cần thiết khi các em bước chân ra khỏi cổng trường THPT, bước vào một cuộc sống độc lập của những người trưởng thành. Điều này có ảnh hưởng rất nhiều đến sự khẳng định cái Tôi độc lập của các em. Hướng dẫn, khuyến khích và tạo điều kiện để các em tham gia tích cực vào các công việc trong gia đình là việc làm cần thiết của các bậc phụ huynh.

3.2. Định hướng giá trị nhân cách của học sinh trung học phổ thông thể hiện trong quan hệ với bạn

Định hướng giá trị nhân cách của học sinh THPT thể hiện trong quan hệ với bạn về cơ bản thể hiện ở nhiều khía cạnh khác nhau. Tuy nhiên, trong nội dung bài viết này chúng tôi chỉ phân tích định hướng giá trị nhân cách của học sinh THPT thể hiện trong quan hệ với bạn ở khía cạnh: Mong muốn và khẳng định bản thân với bạn bè về sở thích, tính cách; Vị thế, vai trò của bản thân đối với bạn; Sự tôn trọng. Kết quả nghiên cứu về vấn đề này được thể hiện ở bảng số liệu 4.

Bảng 4: Định hướng giá trị nhân cách của học sinh THPT thể hiện trong quan hệ với bạn

Quan điểm của cá nhân trong quan hệ với bạn	Điểm trung bình	Độ lệch chuẩn (SD)	Không đúng (%)	Đúng một phần (%)	Đúng (%)
1. Mong muốn thể hiện sở thích và tính cách của mình	2.38	.619	7.4	46.9	45.7
2. Mong muốn được thể hiện vị thế và vai trò của mình	2.26	.670	12.7	48.3	39.0
3. Mong muốn được bạn bè thừa nhận và tôn trọng	2.59	.670	6.4	27.8	65.8

Phân tích kết quả nghiên cứu ở bảng số liệu 4 chúng ta có thể đưa ra nhận xét như sau:

Với thang điểm từ 1 đến 3 (1 là không đúng, 3 là đúng), điểm trung bình là 1,5 cho thấy ở cả 3 quan điểm thể hiện mong muốn của học sinh THPT trong quan hệ với bạn bè được chúng tôi đưa ra đều ở mức trên trung bình. Trong đó, chiếm ưu thế nhất là mong muốn được bạn bè thừa nhận và tôn trọng. Đây là nhu cầu và mong muốn lớn nhất của đa số học sinh THPT hiện nay trong quan hệ với bạn bè, các em học sinh THPT này cho rằng, được bạn bè thừa nhận và tôn trọng chính là đã khẳng định được những giá trị tốt đẹp mà các em đã rèn luyện có được.

Tiếp đến là mong muốn được thể hiện sở thích và tính cách của mình trong quan hệ với bạn. Có thể nói, đối với lứa tuổi học sinh THPT đây cũng là một nhu cầu và mong muốn rất lớn của các em, thể hiện rõ nét đặc trưng tâm lý của lứa tuổi này, đó là sự thể hiện và khẳng định cá tính riêng của mình, muốn cá tính của mình được bạn bè thừa nhận.

Mong muốn được thể hiện vị trí và vai trò của mình đối với bạn bè cũng là một trong những nhu cầu cần thiết của các em học sinh lứa tuổi này, tuy nhiên so với 2 nội dung trên thì nội dung này được các em lựa chọn ít nhất.

4. Kết luận

Từ những phân tích trên cho thấy quan hệ gia đình và quan hệ bạn bè là một trong những khía cạnh cơ bản thể hiện định hướng giá trị nhân cách của học sinh THPT. Trong quan hệ gia đình, mong muốn được khẳng định cái Tôi cá nhân qua nhu cầu độc lập là một nhu cầu lớn đối với các em. Trong đó, mong muốn được tự mình sử dụng thời gian, cách thức học tập, tự mình chăm sóc cuộc sống của bản thân, chọn bạn và quan điểm về tình yêu là một trong những nhu cầu chiếm vị trí hàng đầu. Mặc dù, việc tham gia làm các công việc trong gia đình sẽ giúp cho học sinh THPT khẳng định được vai trò và vị trí của mình trong gia đình, thể hiện được cái Tôi hiện tại của bản thân, nhưng đối với học sinh THPT hiện nay, việc tham gia vào các công việc gia đình còn rất hạn chế và chưa thường xuyên, và chỉ tập trung vào một vài công việc nhất định. Tuy nhiên, nguyên nhân chủ yếu không thuộc về bản thân các em mà do những nguyên nhân khách quan từ phía gia đình và bố mẹ. Trong quan hệ với bạn bè, mong muốn được bạn bè thừa nhận và tôn trọng là một trong những nhu cầu quan trọng hàng đầu của học sinh THPT hiện nay.